

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Tasavvufî Bir Metnin Psikanalitik İncelemesi:
Mustafa Kutlu "Sır" Öyküsü

Psychoanalytic Analysis of a Sufi Text:
Mustafa Kutlu

Bahtı Gül KARTAL*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья

Atıf / Citation / Цитата

Kartal, B. G. (2023). Tasavvufî bir metnin psikanalitik incelemesi: Mustafa Kutlu "sır" öyküsü. *Kesit Akademi Dergisi*, 9 (37), 254-266.

10.29228/kesit.70840

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 28.06.2023
Kabul/ Accepted/ Принимать: 15.11.2023
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.12.2023

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye, bahtigul.kartal@gmail.com

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Tasavvufî Bir Metnin Psikanalitik İncelemesi: Mustafa Kutlu "Sır"
Öyküsü

Psychoanalytic Analysis of a Sufi Text: Mustafa Kutlu

Bahtı Gül KARTAL

Öz: Edebiyat özelinde psikanalitik yaklaşım, herhangi bir edebî eserde kahramanın ya da kahramanların ruhsal ve zihinsel dünyalarını inceleme üzerine yapılmaktadır. Bu bağlamda Tasavvufî bir yazar olarak bilinen Mustafa Kutlu'nun kitabına adını veren "Sır" adlı öyküsü bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Bilhassa Freud üzerinden bilinen psikanaliz yöntemi, özellikle bireyin günlük yaşamının bilinçaltına yansıyan etkileri üzerinden incelenmektedir. Bu bağlamda bireyin rüyalarla veya bedeninin farkında olmadan verdiği tepkilerden oluşan etkenler psikanalizin inceleme alanına girmektedir. Kutlu'nun İslâmî bakış açısıyla kaleme aldığı öyküsü, bilinçaltı ve bilinçdışı arasındaki çatışmayı sunmaktadır. Makale, Tasavvufî bir esere sadece dini açıdan değil, vicdan ve zihin çatışmalarının da olduğu psikanaliz yöntemiyle söz konusu öykünün incelenebileceğini göstermeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, makalede bireyin inançları, bilinçaltı ve bilinçdışı arasındaki çatışmanın psikanaliz yöntemiyle ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Psikanalitik eleştiri, bilinçaltı, bilinçdışı, tasavvuf, çatışma, Mustafa Kutlu.

Abstract: The psychoanalytic approach in literature is based on examining the spiritual and mental worlds of the protagonist or protagonists in any literary work. In this context, Mustafa Kutlu, who is known as a Sufi writer, is the main subject of this study with his story titled "Sır". The method of psychoanalysis, known especially through Freud, is analyzed especially through the effects of the individual's daily life reflected in the subconscious. In this context, the factors consisting of the individual's dreams or the reactions of the body without realization is the concept of psychoanalysis. Kutlu's story, written from an Islamic perspective, presents the conflict between the subconscious and the unconscious. The article aims to show that a Sufi work can be analyzed not only from a religious point of view but also from the point of view of psychoanalysis in which conflicts of con-

science and mind are also present. In this context, the article aims to reveal the conflict between the individual's beliefs, subconscious and unconscious through the method of psychoanalysis.

Keywords: Psychoanalytic criticism, subconscious, unconscious, Sufism, conflict, Mustafa Kutlu.

Giriş

İlk öykülerinde Anadolu insanın günlük hayatını, beklentilerini vb. gibi konuları işleyen Kutlu, "Yoksulluk İçimizde" ve "Ya Tahammül Ya Sefer" gibi eserleriyle milletin toplumsal değişmelerini, insani duyarlılıklarında ortaya çıkan travmaları, İslâmî metaforları kullandığı bir dille ele aldığı görülmektedir. Bilhassa insanın maddeye yenilgisinden kaynaklı olarak ruh ve manevi zenginliğini göz ardı etmesini eserlerine sıkça konu ettiği bilinmektedir. İslâmî duyarlılıkla estetiği birleştirerek ortaya koyduğu sanat eserini okurlara sunmaktadır. Küçük köy-kasaba insanın kente geçişinde ortaya çıkan paradigmasını özellikle iç benliğinde yaşanan çatışmaların çözümünü İslam'da, şahsi ruhunda, tasavvufta ve erdemde bulacağını göstermesiyle dikkat çekmektedir.

Geleneksel hikâye anlatım tarzını muhafazakâr dünya görüşüyle birleştiren Kutlu'nun "Sır (Kutlu, 2021: 7-22)" öyküsü de bunlardan biridir. Çerçeve öykücülüğü esas alarak kaleme aldığı bu hikâyede küçük kasaba insanın kent hayatına geçişte yaşadığı deneyimlerden ve bu bağlamda tasavvufla iç içe olan ana karakterin gözlemlediği insanlarda ortaya çıkan değişimler üzerinde durulmaktadır. "Hikmet ve hakikat" kavramlarının mesajını okura sunmaya çalışan Kutlu'nun söz konusu eserinde de aynı düşünceye sadık kaldığı görülmektedir. Vermek istediklerini isimsiz karakterler ve sade bir dil üzerinden ortaya koyması da öykülerinde dikkat çeken bir diğer husustur.

İslâmî düşüncesiyle tasavvufî bir nitelik taşıyan "Sır", geleneksel dilin yanı sıra bilinç akışı, iç monologlar, laytmotifler gibi unsurlarla modern öykü özelliklerini de barındırmaktadır. Modern ve geleneksel unsurların bir arada verilmesi, çerçeve öykü tekniğinin kullanılması, öykünün biçimsel özellikleri gibi farklı perspektiflerden söz konusu hikâyenin yapısı bu çalışmada incelenecektir. Bu bağlamda ana karakter üzerinden ortaya konulan -bilhassa iç monologlarda görülen- psikolojik özelliklerden yola çıkılarak söz konusu "tasavvufî" eserin, yazar tarafından verilen semboller ve ruhsal durumu belirleyen nitelikler üzerinden gidilerek psikanalitik bir incelemesi bu çalışmada yapılmaya çalışılacaktır. Bu noktada çalışmanın asıl amacı, genellikle inanç bağlamında incelenen "tasavvufî" eserlerin, inancın da içsel bir olgu olması sebebiyle, "psikolojik" açıdan ele alınabileceğini göstermektir.

Sır Öyküsünün Yapısı

Geleneksel öykücülük anlatımını modern unsurlarla birleştiren Kutlu'nun *Sır* öyküsünde de aynı yoldan gittiği görülmektedir. Özünde tasavvufî öğeleri barındıran

eser, parça-bütün ilişkisi üzerinden kaleme alınmıştır. Çerçeve öykü tekniğinde sıkça kullanılan parçadan bütüne ilişkisinde Kutlu, ana karakterin Efendi'yi görmesiyle başladığı öyküyü gündelik işlerinin anlatımıyla devam ettirir. Zaman zaman geri dönüşlerin kullanılması, bilinç akışına ve iç monologlara yer vermesiyle de bahsedilen geleneksel ve modern unsurları birleştirdiği görülmektedir. Teoride tasavvuf üzerine yazılan öykü, günümüz meseleleri ile harmanlanarak verilmiştir. Birinci tekil kişi tarafından anlatılan eserde diyaloglara yer verilmesi okurun metne dahil olmasını ve yazarın otoritesinin metnin tümüne dağılmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda kullanılan kelimeler ve günlük dille samimi bir üslup elde edilmektedir. Bununla birlikte öyküde geçen karakterlerin hiçbirinin özel bir isme sahip olmaması da göze çarpmaktadır. Aynı zamanda öykünün bazı kısımlarında laytmotif unsurlara da yer verilmiştir.

Spesifik bir zaman üzerinden ilerlemeyen metnin girişi, 'bir gece vakti...' (Kutlu, 2021:7) üzerinden verilmektedir. Eserde zaman çok önemli bir yer tutmamaktadır. Özellikle günlük işlerin anlatıldığı tasvirler üzerinden zaman okuyucuya hissettirmektedir. Diğer öykülerinin birçoğunda olduğu gibi zamandan ziyade mekâna önem veren Kutlu'nun, *Sır* öyküsünde de bilhassa kasaba-kent ayrımı vurgulanmaktadır. Kültürel değerlerin muhafazasının daha kolay olduğu kasaba ile tam tersi durumdaki kent yaşamının özellikleri üzerinden mekân algısı oluşturulmuştur. Kasabadan kente gitmek zorunda kalan mürşidin, yeni bir hayata başladığı tekkedeki paradigmaya teslim olmasıyla da mekânsal çatışma üzerinde durulmaktadır.

Alışlagelmiş öykü biçimlerinin yanında Kutlu'nun kaleme aldığı öyküde şekilsel olarak dikkat çeken unsurlar bulunmaktadır. İlk bakışta göze çarpan detaylardan biri, öyküde kullanılan kısa ve alt alta gelen cümlelerin kullanım sıklığıdır. Nazım şekline benzer bu anlatımın yanı sıra, cümlelerin tamamlanmış gibi görünmesine rağmen üç noktanın kullanılması da dikkat çekmektedir. Özellikle iç monologlar ve bilinç akışındaki konuşmalarda yer alan sorgulama ve düşünme, dille ortaya konulan modern unsurları göz önüne koymaktadır.

Eserin neredeyse tamamına hâkim olan asıl unsur ise *çatışma*'dır: "Yazarın kendi duygu, düşünce ve hayalleri arasında, eserdeki bir kişinin kendi iç dünyasında veya kendi aralarında yaşanan her türlü çatışma hâli, edebî metinleri diğerlerinden ayıran estetik, cezbedici, özdeşlik kurdurucu ve uyandırıcı bir rol oynar." (Çıkla, 2021:65) Dinî ve kültürel unsurların çatışması üzerinden oluşturulan temanın yanı sıra asıl kahramanın iç çatışmaları, duygu değişimleri ve düşünceleri arasındaki çatışmalar da öyküde konu edilmektedir. Efendi'den bir nevi el alan 'Yeni Efendi', kasabadaki içsel rahatlığını, Efendi ile konuşmasından sonra ve kente taşınmasının ardından yerini varoluş sancısına bırakmaktadır. Bireyin kültürel değişimin içinde kendi benliğinden uzaklaşması üzerine yoğunlaşarak özellikle psikolojik bağlamda ortaya çıkan değişimler söz konusu sancıyı oluşturmaktadır.

Günlük dildeki anlamlandırmayla 'kendi yağında kavru lan' biri olarak görülen birey, şahsi sorumlulukların yanı sıra Efendi'den aldığı yükün ağırlığını kendi menzinden dışarıya çıktığında -yani kente gittiğinde- fark etmektedir. İç dünyası ile yaşadığı hayatın uyuşmamasından kaynaklanan çatışmada, etrafındakilerin insanlık vasıflarını yitirdiği düşüncesi de öyküdeki hâlinde etkili olmaktadır. Bu bağlamda eserdeki insanlık olgusu, kültürel yapı ve dinî unsurların çatışması bireyin iç dünyasındaki çatışma ile birleşerek eserin yapısını oluşturmaktadır.

Sır Öyküsüne Psikanalitik Yaklaşım

Sır öyküsü her ne kadar tasavvuf çerçevesinde yazılmış olsa da bireyin yaşadığı durumlar neticesindeki psikolojisi, eserin tamamına hâkim konumda bulunmaktadır. Bu bağlamda birey özelinde yapılacak olan bir psikanalitik eleştiri üzerinden gerçekleştirilebilir. Psikanalitik eleştiri:

"Sigmund Freud'un insan psikolojisinde bilinç dışının rolü konusundaki görüşlerinden, ruhen hasta kişileri tedavi etmek için geliştirdiği "psikanaliz (ruh tahlili)" yönteminden ve edebiyatla ilgili olarak bizzat kaleme aldığı deneme ve incelemelerde doğmuş ve 1920'li yıllardan bu yana da edebiyat eleştirisinde çok yaygın bir şekilde uygulanmıştır." (Huyugüzel, 2019: 401)

İnsanların davranışlarını, iç dünyasını, duygu, düşünce, arzu ve hayalleri gibi birçok psikolojik öyküde ana karakter üzerinden psikolojik çözümlemesi yapılabilmektedir. Bunun sebebi dinî unsurlar etrafında anlatılan öyküde ana yapıyı oluşturan karakterin, sorumlulukları altında çektiği iç sancılar ve psikolojik buhranlardır.

Sır öyküsünün girişinde ana karakterin bilinçaltındaki çatışmaları oluşturacak asıl konunun girişi mahiyetinde bir başlangıç verilmektedir:

"Gecenin bir vaktinde kapı çalındı, gidip açtım.

Karşımda Efendim duruyordu.

Yüzünün nurundan etrafa aydınlık saçılıyordu." (Kutlu, 2021:7)

Ardından Efendi'sinin geldiği gece tarlada yaptığı işlerden bahseden karakter, karşısında Efendi'yi görünce duyduğu mahcubiyeti dile getirmektedir. Bu bağlamda karakterin hissettiği acizlik Efendi'ye duyduğu saygıdan ve kendi yaşamından dolayı hissettiği küçüklükten kaynaklanmaktadır. Öyle ki sonrasında gelen cümleler bu acizliği yansıtmaktadır:

"Efendimi kapı önünde görünce.

İlkin eğilip ayaklarıma bakıvermişim... İnsanız ya...

Daha çamuru üstünde... Kulaklarıma kadar kızarmışım...

Mübarek gülümseyip sırtımı sıvazladı..." (Kutlu, 2021: 8)

Efendi'nin gelişiyle hem heyecana hem de endişeye kapılan karakterin psikolojik durumu "İçim içime sığmıyor, odanın ayak ucunda el bağlayıp bekledim..." (Kutlu, 2021:9) şeklinde okura aktarılmaktadır. Karakter için Efendi'nin ehemmiyeti ve büyüklüğü öykü boyunca çeşitli betimlemelerle de verilmektedir. Efendi'nin onunla mahrem görüşeceğini duyduktan sonra daha büyük bir endişeye kapılan karakter, durumunu 'dizlerinin bağının çözülmesi' şeklinde tasvir etmektedir. Öykünün devamında 'Yeni Efendi'nin kendisi olacağını öğrenen karakterin endişesi yerini büyük bir korku ve yalvarışa bırakmaktadır:

"Kurbanın olayım Efendim, bu fakire kıymayın, bu bir ağır hizmettir beni bağışlayın. N'olur... Ben bir fıkara köylüyüm. Ne ilmim var ne hikmetim... İki sözü bir araya getiremeye gücüm yetmez... Beni bundan azad edin... Bana gelinceye kadar nice yiğitler, nice âlim zatlar, ağırlığınca altın eden üstadlar vardır... Yapmayın, elinize eteğinize düştüm." (Kutlu, 2021:10)

Karakterin yakarışları Efendi nazarında bir etki göstermemektedir. Efendi'nin ölümünün ardından 'Yeni Efendi' olarak, bilmeden hayatının yeni bir kapısını açan karakterin düşünceleri iç monologlarla sık sık verilerek duygu durumu belirtilmektedir.

Sıradan bir kasabalı hayatını yaşarken yanında olanların, Efendi olduktan sonra uğramayışlarını, insanların fitne içinde kayboluşlarını hüznün ve asabiyet içinde dile getirmektedir:

"Güya ki Efendim bize emaneti devretmemiş imiş de o gece bizi şöyle bir yoklamaya gelmiş. (...) Bizim hilafeti aldığımız duyulduğundan bunları da bir şaşkınlık almış ki... Bir türlü inanamamışlar. Ve o gece Efendimle birlikte yanımızda olan iki ihvana yemin üstüne yemin ettirmekten de geri durmamışlar.

Bu iş birtakım nasipsizlerin gönlüne o kadar giran gelmiş ki, bizi ziyarete gelmeye ayak sürter olmuşlar..." (Kutlu, 2021: 13-14)

Yeni Efendi, yaşayacağı çatışmaların sinyalini yavaş yavaş vermektedir. İnsanların bildiği gibi çıkmamasından duyduğu şaşkınlık ve üzüntüyle girdiği derin düşüncelere, sayıp dökmeye başlamaktadır. Duyduklarına karşı olan üzüntüsünün yerini zamanla içsel düşünceleri yoluyla onlara karşı hak verme almaktadır. Kendi hayatıyla tekkeyi aynı anda yürütemediğinden buhran içine girmeye başlayan karakter, Efendi'den himmet beklemekle yetinmektedir. Kasabadaki olayların üstüne bir de şehre naklolma mevzusu eklenince derdi daha artan karakter, öncesinde çok da umursama-

dığı fitnelerin artık yanı başında olduğunu hissetmektedir. İçine düştüğü bu sıkıntıdan ise Allah'a sığınarak kurtulmayı yeğlemektedir:

"Yaradana sığınıp, Hz. Peygamber'den şefaât dileyip, şeyhimin himmetini bekledim.

O gece, "İmtihandır, kabul edesin." diye fütihat oldu.

Sabaha kalbim sükûn içinde uyandım. Cenâb-ı Hakk'a şükürler ettim. Eve, ocağa, taşa, toprağa gözlerimde yaş -hani vatandan ayrılıyoruz ya- bakar oldum bir zaman. Encamı emre ittiba edip "Peki" dedim." (Kutlu, 2021:16)

İç sıkıntısının yerini huzur alırken, kasabasından ayrıldığı için büyük bir üzüntü duyan Yeni Efendi'nin psikolojik iç çatışmaları kendini göstermektedir. Metnin derinliğinde yatan bu huzur duyma ve üzüntü, karakterin hissettiği en derin çatışmalardan ilki olarak yansıtılmaktadır. Kasabadan şehre geçerken ihvanın ileri gelen zenginlerinin ziyafet tertip etmesi de Yeni Efendi'nin keyfini kaçırmaktadır. Bu durumu aldığı lokmanın boğazına takılmasıyla tasvir etmektedir. Bu bağlamda ise ruhsal yönden karakterin, verilen ziyafet ve israftan hoşnutsuzluğu anlaşılmaktadır.

Köyden çıkarken lüks arabalara bindirilen Yeni Efendi'nin şaşkınlığı iç monologlar ile verilmektedir. Hem fukara yaşamıyla hem de helal yolla insanların bu zenginliğe nasıl eriştiğine dair olan içsel çatışmaları bilinç akışıyla okura yansıtılmaktadır:

"Sanki ayağı çarıklı, yüzü yanık köylülerden biri değil de, samur kürklü bir şehzade imişiz gibi bizi koltuklayıp Mercedes arabalara bindirerek şehir yerinde inşa ettikleri tekkeye indirdiler.

Ağa, şaşırılmamak elde değil.

Yahu siz bu kadar parayı helalinden nasıl ve ne yoldan kazandınız da bu tekke binasının duvarına döşemesine sıvadınız?" (Kutlu, 2021:17)

Karakter bu ihtişamın içine düştüğünde belirsizliği ve tekkenin içine girdiğinde bir köşede büzülüp kalmasıyla aidiyet duygusunun eksikliğini hissetmektedir. Öyle ki içinde yaşadığı bu duyguyu köyden getirdiği eşyaları üzerinde bile görmektedir. Yazar tarafından bu aidiyetsizlik laytmotif aracılığıyla yoğunlaştırılarak verilmiştir:

"Köyden getirdiğimiz eşyayı odalardan birinin bir köşesine yığdık. Ah o eşya...

Ne kadar zavallı...

Ne kadar mahzun...

Ne kadar yabancı...
Ne kadar garib...
Ve ne kadar yerini yadırgadı." (Kutlu, 2021:18)

Bulunduğu duruma eşyalarla birlikte karakterin kendi de yabancılaşmaktadır. Yabancılaşmanın getirdiği zavallılık, mahzunluk ve gariplik gibi hissiyatları eşyalar üzerinden aslında kendi için anlatmaktadır. Psikolojik durumunu eşyalara atfetmektedir. Oraya ait olmayan eşyaların köye gönderilmesine karşın, karakter tüm yabancılığı ve mahzunluğu ile orada kalmaktadır.

Karakter yeni evindeki ilk gününde bilinçaltından açığa çıkan bir rüya görmektedir:

"Hz. Ebûzer-i Gıfarî benimle birlikte inşa edilmekte olan sarayı geziyor. Derken gezintiyi yarıda kesip, o dik, o sert, o muhkem sesi ile bana dönerek: "Bu sarayı halkın parası ile yaptırıyorsan bil ki bu bir zulümdür... Yok kendi paran ile yaptırıyorsan bil ki bu da bir israftır..." dedi." (Kutlu, 2021:19)

Bu bağlamda Freud'un rüya konusundaki söylemlerini incelemek karakterin psikolojisini anlamakta fayda sağlayacaktır:

"Herhangi bir rüya, konusunu meydana getiren verilerin tamamını şu veya bu şekilde gerçek hayattan alır. Yani veriler bilinçaltında kaybolmayarak rüyada yeniden türemiş veya hatırlanmıştır." (Freud, 2022:26)

"Kendi deneyimlerimden yola çıkarak rüya içeriğindeki öğelerin kaynağı konusunu inceleyecek olursam, her rüyada bir önceki günün yaşantılarıyla bir temas noktası bulmanın mümkün olduğu savıyla işe koyulmam gerekir. İster benim olsun ister başkalarının, analizini yaptığım her rüya, bu görüşü doğrulamıştır." (Freud, 2022: 193)

Freud'un söylemleriyle birlikte karakterin rüyasına bakıldığında neden çatışma içinde olduğu açıkça görülmektedir. Rüyasında tekkenin bir saray olarak ifadesi de yine bilinçaltından kaynaklanmaktadır. Kendi evinin yanına yaptığı tekke ile şu an olduğu yerin kıyaslaması yapıldığında ihtişamı ve büyüklüğünden kendini sarayda hissetmesi -eserde söylenese bile- karakter açısından muhtemeldir. Yaşadıklarından ve bilinçaltından kaynaklanan iç sancı, kendini rüyada göstermektedir. Ahlâkî bir yanlışlıkla birlikte dinî bir israfın içinde olduğunu düşünmesi, Yeni Efendi'nin içsel çatışma yaşamasına sebep olmaktadır. Söz konusu çatışma ise bilinçaltının yansıması olan rüya aracılığıyla verilmektedir. Uyandıktan sonra ter içinde kalmasını ve tir tir titremesini dile getiren karakterin psikolojik buhranının fizikî yansıması da gösterilmektedir.

Yaşadığı durumun ardından tekrar şefaata dileyen Yeni Efendi, bu kez rüyasında Efendi'sini görmektedir:

"Bu defa Efendim himmet edip yetiştirdi. Âlem-i mânada bana şöyle buyurdu: 'Hz. Ebûzer-i Gıfârî haklıdır, amma bende haklıyım. Köyde eskinin insanlarına eski usul üzere hizmet etmek kolay zor olan fitnenin fink attığı bu şehir yerlerinin yeni insanlarına mürşid olabilmektir. Bakalım el mi yaman, bey mi yaman.'" (Kutlu, 2021:19)

Gerçekte yaşadığı çatışmanın rüyalarına da yansımalarıyla zorlu bir imtihan olduğunu anlayan karakter, kendi gelgitleri içinde aşına olmadığı şehir yaşamına ve insanlarına uyum sağlamaya çalışmaktadır. Gelen insanların suallerini sıralarken, metnin alt anlamında yer alan bir insanlık çatışması da yer almaktadır. Bu konuya ise özellikle şu soru üzerinden dikkat çekilmektedir: "*Biri şu kadar param vardır, bu parayı hangi işe yatırırsam benim için daha hayırlı olur? – En fazla sorulan soru bu.*" (Kutlu, 2021:20)

Kutlu, öyküde açıkça vermese de okura sezdirmeye çalıştığı anlam kısa çizgiler içinde verilmektedir. Tasavvufi ve kültürel unsurların çatışmasını, insanların beşerî - para, mal, mülk- sorunları üzerinden vermektedir. Psikolojik bir anlamı bulunmasa dahi öykünün merkezini oluşturan çatışmanın anahtarlarından biri olarak yazarın birçok öyküsünde olduğu gibi satır arasında yer alan bu anlam, metni anlamak amacıyla dikkate alınmalıdır.

Gün geçtikçe ruhsal sıkıntıları artan Yeni Efendi, Efendi ile görüştüğü güne zihnen geri dönerek pişmanlık ve umutsuzluk hissetmektedir. Kendini her anlamda yetersiz bulması, -özellikle ilmî- öykünün başından sonuna dek süregelen bir psikolojik özelliğidir. Buhranın içinde gidip gelirken bir de dinin içine siyasetin gireceğini öğrenmesiyle sona ulaşır. Bir gece parti başkanı geleceği için yapılan hazırlıklar içinde kalan Yeni Efendi, Hz. Muaviye ve Hz. Ebûzer-i Gıfârî'nin sarayı dolaştıkları gibi tekkeyi dolaşmaya başlamaktadır. Bu dolaşma sırasında aynada kendini gören Yeni Efendi sarıklı, cübbeli, sakallı ve heybetli bir adam olduğunu görmektedir. Tekkeye gelmeden önce ayaklarında ferahi olmayan bu adamın şimdi bu hale gelmesine kendi de şaşırılmaktadır. Fakat aynadaki yansımada bedeni haricinde kalbini de gördüğünü söylemektedir.

Yazar tarafından öykünün sonuna konulan bu 'ayna' metaforu, psikolojideki nesne ilişkileri ile de bağlantılı olarak görülebilmektedir:

"Nesne ilişkileri psikolojisi kimlik bakımından duygumuzun nasıl biçimlendiğini ve yakınımızdakilerle ("nesnelere") olan ilişkilerimiz vasıtasıyla nasıl oluştuğunu ele alır. İnceleme alanında bulunan önemli meseleler arasında bağlanma ve ayrılma ve diğerleri ile olan

ilişkilerimiz dahilinde kişiliğimizin sınırlarının saptaması sayılabilir.”
(Ryan, 2013:66)

Bu bağlamda aynanın kullanımı, karakterin bir Tasavvuf ehli, mürşid ve kâmil insan olarak görülmesiyle bağdaştırılabilir. Aynanın tasavvuftaki yeri oldukça önemlidir ve birçok anlamda kullanılmaktadır. Tasavvufta esas olarak ruh ve huy güzelliğine önem verilmekle beraber, edep ve erkâna da değer verilmiştir. Bunun sebebi içteki güzelliğin dışa yansması olarak nitelendirilmektedir. Yeni Efendi'nin aynaya baktığında kendini yanakları kırmızılaşmış, tombul elli bir adam olarak görmesi alışlagelmiş güzellik nitelikleri olarak algılanabilmektedir. Bunun yanı sıra, “*mutasavvıfların kalbin tasavvufi bilgiye hazırlanmak üzere temizlenip aydınlatılmasını açıklarken de yine ayna unsurundan faydalandıkları bilinmektedir.*” (URL-1)¹

Bu bağlamda aynaya baktıktan sonra sarığını yere bırakarak *Sır* olan Yeni Efendi, aynada kalbinin yansmasını görüp tekkeden çıkışını şu şekilde dile getirmektedir:

“Aynada bakarken kendime, nasıl bir fütihat olmuş ki, kalbimin içini de görüverdim.

Orada ne gördüm, onu burada söyleyemem. Hal ehli bilir.

Cübbemi çıkardım, yavaşça sarığımı yere koydum.

Tekkeden çıkıverdim.” (Kutlu, 2021:22)

Tekkeden çıkışına dair yapılan bu tasvirde Yeni Efendi'nin ne gördüğü okura verilmemektedir. Fakat bir zaman sonra aniden ortaya çıkan tekkeden ayrılma kararının 'ayna'da kendini görmesiyle gelişmesi, psikolojik ve tasavvufi bağlamda özel olarak seçilmiş bir nesneye işaret etmektedir: Ayna.

“... Allah'ın isim ve sıfatlarını görmeyi dileyince bir ayna olmak üzere âlemi yaratmıştır. Allah, Âdem'i yaratınca yokluk aynası da denilen âlem cilalanmış oldu... İnsan aynasında Allah, öbür varlık aynalarında olduğundan daha iyi tecelli etmiştir. Âlem, Hakk'ın aynası olduğu gibi, daha özel bir mânada âlemin parçası olan insan da O'nun aynasıdır. Bu sebeple âleme ve insana 'mir'âtü'l-Hak' denmiştir. Hakk'ın en doğru görüldüğü Hz. Muhammed ve insân-ı kâmil'dir.” (URL-2)²

Bu kapsamda öykünün sonunda yer alan fakat tüm olayı değiştiren, okura bı-

¹ TDV İslam Ansiklopedisi, *Müellif:* Süleyman Uludağ. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ayna> (19.04.2023)

² TDV İslam Ansiklopedisi, *Müellif:* Süleyman Uludağ. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ayna> (19.04.2023)

rakılan boşluklar ve ayna ile sonlandırılan eserde, aynanın her anlamda kullanımı ve tasviri düşünülebilmektedir.

Aynada kendini gören karakterin tekkeyi terk etmesi ilahi bir gücün tezahüründen de kaynaklı olabileceği gibi psikolojik olarak yaşadığı buhranın ve çatışmanın etkilerini vücudunda görmesinden de kaynaklı olabileceği düşünülmektedir.

Efendi'nin sırrolmasıyla kerametlerinin ve hürmetinin anlatılması fakat bununla birlikte fitnenin hala bitmemiş olmasıyla da "Bizim bir tekeden birkaç tekke doğdu." (Kutlu, 2021: 22) cümlesiyle eser, Kutlu tarafından ironik bir dille sonlandırılmıştır.

Sonuç

Mustafa Kutlu'nun öyküsündeki ana karakterin psikolojik açıdan incelenmesi bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Toplumsal değişimin, tasavvufun ve bireysel buhranın yarattığı çıkmazlar üzerinden oluşan psikolojik durum bu çalışmada rüyalardan sembollere kadar verilen tüm ayrıntılara dikkat edilerek incelenmiştir. İnsanın maddi ve manevi çatışmalarının ortaya çıkardığı ve toplumsallaşmaya dönen aksaklıklar, bir karakter üzerinden incelenerek sunulmuştur.

Kutlu tarafından eserin başlangıcında ortaya konan insanlar arası bozgunculuğun izleri, eser sonunda Yeni Efendi'nin gitmesinden kaynaklı boşluklar üzerinden verildiği görülmektedir. Öykünün temel mesajı, yazarın diğer birçok eserinde olduğu gibi insanî değerlerin yitmesi ve özellikle tasavvufi anlamda bireyin ruh ve kalp bütünlüğünü kaybetmesiyle ilgili olarak çeşitli semboller üzerinden verilmektedir.

Özellikle Yeni Efendi olarak adlandırılan ana karakterin yaşadığı iç çatışma ve buhran üzerinden yola çıkılarak, söz konusu öykünün psikanalitik açıdan incelenmesi uygun bulunmuş ve bu bağlamda karakterin rüyalarından iç monologlara kadar dikkat edilerek çeşitli kaynaklarla incelemesi yapılmıştır. Millî ve dinî değerleri arasında bir köprü oluşturmaya çalışan Kutlu'nun söz konusu köprünün ayaklarındaki aksaklıkları dile getirmesiyle ortaya çıkan alt metinde, bireyin bu çıkmazlardan kaynaklı psikolojik durumuna değinilmiştir. Bu çalışmada da ortaya konulan şey, toplum ve inanç arasındaki çatışmanın bireye ne şekilde yansıdığı hem psikolojik açıdan hem de eserde verilen fiziksel betimlemeler üzerinden incelenmiştir. Bu bağlamda muhafazakâr bir yazarın kaleminden çıkan tasavvufi bir eserin, verilen özellikler ve psikolojik dayanaklar neticesinde psikanalitik incelemesi yapılmıştır.

"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:

Etik Kurul Belgesi:

Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı:

Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazar/ların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	
Double-Blind Peer Review:	External-independent

KAYNAKÇA

- Çalışkan A. (2018). *Edebiyat bilimi ve modern Türk edebiyatında edebiyat felsefesi*. Kurgan Edebiyat.
- _____. (2018). *Edebiyat bilimi ve modern Türk edebiyatında edebiyat teorisi I*. Kurgan Edebiyat.
- _____. (2018). *Edebiyat bilimi ve modern Türk edebiyatında edebiyat psikolojisi*. Kurgan Edebiyat.
- Çıkla, S. (2021). "Özelliklerinden hareketle kurmaca metinlerde temayı tespit yöntemleri". İçinde *Metin tahlilinde yeni yaklaşımlar I*. Selçuk Çıkla, Şeyma Büyükkavas Kuran (Ed.). Çolpan Kitap. s. 65-66.
- Eagleton, T. (2014). *Edebiyat kuramı* (Çev.: Tuncay Birkan) (4. Baskı). Ayrıntı.
- Freud, S. (2016). *Psikanaliz*. Gece Kitaplığı.
- Freud, S. (2022). *Rüyaların yorumu* (Çev.: Doğukan Bal). (2. Baskı). Olimpos.
- Huyugüzel, Ö. F. (2019), *Eleştiri terimleri sözlüğü* (2. Baskı). Dergâh.
- Kabaklı, A. (2008). *Türk edebiyatı II* (14. Baskı). Türk Edebiyatı Vakfı.
- Kutlu, M. (2021). *Sır* (29. Baskı). Dergâh. s. 7-22.
- Moran, B. (2018). *Edebiyat kuramları ve eleştiri*. (29. Baskı). İletişim.

- Ryan, M. (2013). *Eleştiriye giriş* (Çev.: Emrah Suat Onat). De Ki Basım Yayım.
- Tatar, B. (2021). *Felsefi hermenötik ve yazarın niyeti* (4. Baskı). Vadi.
- TDV İslam Ansiklopedisi, Müellif: Süleyman Uludağ.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/ayna> (Erişim Tarihi: 19.04.2023)
- Turna, M. (2020). Edebiyat ve psikanaliz üzerine. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 4 (1), 1-17.
- Zima, V. P. (2015). *Modern edebiyat teorilerinin felsefesi*. (Çev.: Mustafa Özsarı) (3. Baskı). Hece.